

Историческата тема в романите на Бойка Асиова „Яловата вдов ица“ и „Роден на Великден“

д-р Радка Пенчева
НЛМ-Къща-музей „Емилиян Станев“ – Велико Търново

The Historical Theme in Boyka Assiova's 'The Barren Widow' and 'Born on Easter'

Dr. Radka Pencheva
NLM-House-Museum "Emilian Stanev" – Veliko Tarnovo

Abstract: *The paper explores the two novels by Boyka Assiova, 'The Barren Widow' and 'Born on Easter' from the angle of the historical theme. The story in them is plausible although it features many fictitious elements as well. In Razlog, her birthplace, people are tolerant of one another even though they are from different religious backgrounds. The role of the philanthropist Pierce O'Mahony who established an orphanage for the children orphaned during the Ilinden–Preobrazhenie Uprising in 1903 has been shown. The two main characters of the novels Vranitsa and Philip grew up there. The life of the two of them has been traced, to how they became good citizens. Written skilfully, B. Assiova's novels fascinate contemporary readers.*

Keywords: *the beautiful hollow, Pierce O'Mahony, the 1903-uprising, Adem, the boy born by Vranitsa's, Philips' medical practice.*

Анотация: В статията се разглеждат двата романа на Бойка Асиова „Яловата вдовица“ и „Роден на Великден“ от гледна точка на историческата тематика. Историята в тях е правдоподобна, но съдържа и много фиктивни елементи. В Разлог, нейното родно място, хората са толерантни един към друг, въпреки че са от различни религиозни среди. Показана е ролята на филантропа Пиърс О'Махони, който създава сиропиталище за децата, осиротели по време на Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г. Там израстват двамата главни герои от романите Враница и Филип. Проследен е животът на двамата, до това как са станали добри граждани. Написани умело, романите на Б. Асиова очароват съвременния читател.

Ключови думи: красивата хралупа, Пиърс О'Махони, въстанието от 1903 г., Адем, момчето, родено от Враница, лекарската практика на Филип.

Дали историческият роман транслира конкретната историческа ситуация или е резултат на творческото въображение на автора, понятийно дефинирано като фикция, е въпрос на дебат, който анализаторите водят независимо от етническите и хронологични параметри. Несъмнено този дебат непрекъснато се актуализира. И тъй като писателят, автор на историческа проза, в повечето случаи не може да бъде припознат за свидетел на станалото, то неговата роля е преди всичко креативна, но и посредническа; той превръща фигурите на спомена /фикциите/ във фигури на историята /лица/ или обратното. Разграничението, за което става дума, е разграничение, модулирано не от конкретния факт, от историческото пространство, а от културните инвазии на това пространство – от наратива, от легендата, дешифрирана като словесен вариант на колективния спомен, и от самия спомен, дешифриран като принадлежащо бъдеще в миналото.

Доколко писателят обглежда наративно спомена или историята? И дали историята в този наратив е фактическа или имагинерна не зависи толкова от конкретното подреждане на фактите, а по-скоро от актуалността на тяхното звучене. Не съществува абсолютно обективна история, понеже събитията, независимо от тяхното случване, винаги се /пре/предават субективно. По принцип ролята на свидетеля е двойствена. Погледнато от различен ъгъл, свидетелството за факта може да бъде различно. Този постулат е а priori исторически. Това, което за нас е по-важно, е дали авторът на историческа проза разширява културното пространство на случването, дали връзката фигура на спомена /легендата/ – фигура на историята ретранслира в едно бъдеще време като обогатява съответния персонаж, типизирайки го в социокултурен модел.

Това, което не може да не отбележим е, че историческите конструкции на писателя задължително включват проекции на Аза и собствения „друг“, т.е. те са фикция, надпоставена над факта, всъщност истинската история. Историята не е просто регистриране на случваемости, тя е разказване на случваемостта. Именно от сериозността на историческия наратив зависи неговата актуалност, продължението на историята с нови истории, които не

позволяват забравянето на миналото, а в-спомняйки си задължително го осъвременяват.

Романите на Бойка Асиова са определено исторически. От разговорите ми с авторката разбрах, че тя е ползвала много спомени и свидетелства на очевидци от времето, което романите описват. Събрала е огромен снимков материал, срещала се е с правници и наследници на прототипите на героите си. Проучила е основно историческите факти около Илинденското въстание, неговите предводители, дейността на английския филантроп Пиърс О Махони и много други исторически факти, които убедително пресъздава в книгите си., т.е. фактологията става романова фикция, стъпила здраво на документална основа.

Да пишеш за романа „Яловата вдовица“ е голямо удоволствие. Удоволствие, което идва от четенето на книгата. Защото много рядко авторите постигат толкова пълно единство между съдържание, майсторство на разказвача, език и стил на творбата.

Авторката – г-жа Бойка Асиова по образование е инженер-химик, но дълги години работи като журналист в различни издания. Родена е в гр.Разлог през 1945 г. Автор е на няколко книги – публицистика, сборници с разкази и т.н.

Романът „Яловата вдовица“ излиза през 2007 г. в ИК „Жанет 45“ в гр.Пловдив. Авторката ни запознава с жителите и съдбите на хората от „градчето в Красивата котловина“. В живота им отекват съвсем естествено събитията на времето – евангелизаторската мисия на англичанката мис Стоун, залавянето ѝ от македонските войводи и изобщо смисъла на това събитие, известно в нашата история като „Аферата мис Стоун“, мисията на ирландския филантроп Пиърс О Махони, дошъл в България след разгрома на Илинденско-Преображенското въстание, чиято дейност по грижите и възпитанието на сираци се помни и почита и днес от българите, емигрантската вълна след Октомврийската революция у нас на руснаци, прекръстването на българомохамеданите и още много исторически събития, болезнено отекнали в романа.

И макар героите в него да са много, романовото действие се фокусира главно около любовта между Враница, вдовица на уби-

тия във войната Радул и албанецът Адем, дошъл в България за да се спаси от Кануна – кървавото право на народа си. Макар тяхната любов да е греховна, тя е и много човечна. Защото желанието на Враница да дари живот е по-силно от всякакъв фалшив морал.

Авторката ни показва и колко толерантни са хората в градчето. Заедно живеят всички етноси, когато трябва си помагат, без значение, че вратата им е различна – едни са православни, други протестанти, трети мюсюлмани и т.н. И всичко това се случва именно на Балканите – на този кръстопът на народности и вери. В такъв момент си спомняме разказа на Иво Андрич „Писмо от 1920 година“, цитиран от проф.Светлозар Игов в книгата му „Привечер“ /С., Българска сбирка,1999 г., с. 35–36./ за това как в балканския град Сараево той чува камбанариите на църквите на различните религии да отмерват времето. „ Процесите, които протичат тук – в региона на Балканите, тяхната динамика, сблъсъка и съжителството на различни етноси и култури и всичко, което прави живота на хората в този регион труден, в определени периоди ужасен и невъзможен, доказателство за което са множеството военни конфликти и последвалите ги изселнически вълни, отличава балканския човек от другите европейци, като човек с усложнена сетивност, изтънчен ум и богато слово.“ Книгата на Бойка Асиова ни показва всичко това – тя е една „пропита с мъдрост притча за живота и смъртта, за съдбовността, която носят хората и която общува с тях или под различни маски, или оголено и директно“.

И макар всеки от героите в книгата ѝ да има своя прототип – и Чибук Тонка, и Айдън Динка, и Аджисале и т.н., те са типизирани образи на хората в градчето. Проследявайки съдбите на всеки от тях, ние се убеждаваме в „кръстопътния характер на балканския човек“/понятие въведено в нашето литературознание от проф.Светлозар Игов в цитираната по-горе книга/. Така, когато Айдън Динка и жена му покръстват насила Аджисале отново в православната вяра по решение на „големите“ в София – те изпитват срам и неудобство. Аджисале и жена му се изселват в Турция, но след години се завръщат отново. Защото са свикнали с града си, родени са в него и не могат да привикнат на новото място. Впоследствие Аджисале разказва на всяка среща с приятелите си в

бозаджийницата на Адем за пътешествието си – т.нар. „хаджилък“ до свещените за мюсюлманите места.

Изключително интересна е и двойката Враница – Адем. Враница е сираче, спасена при клането след въстанието и отгледана в дома на О Махони. Затова тя винаги носи неговия портрет със себе си, шевната машина „Сингер“, подарена ѝ за уменията да шие и бродира, както и оня мраморен къс, даден ѝ от майка ѝ като бяга – да направи свой дом и той да бъде праг на този дом. Когато остава вдовица и свекърва ѝ я изгонва от този дом – тя взема само тези скъпи за нея реликви. Но без мраморния праг. Той остава като символ, че този дом е бил неин и загатва за това, че един ден пак ще бъде така... В свободния си живот тя мечтае за дете, защото ѝ тежат думите на свекърва ѝ, че е бездетна. Но дете се ражда само от истинска любов, само тогава Бог дарява жената с тази благословия. Именно затова ѝ е съдено да роди дете от албанеца Адем – него тя истински обича и е привързана към този мълчалив мъж. Сближава ги именно тяхната самотност. Адем е не по-малко интересен образ. Пристигнал в България за да се спаси от кръвния дан – Кануна, който семейството му трябва да плати, той се заселва в градчето и отваря бозаджийница. Но мъката му по родния край никога не угасва. В сънищата му е неговата баба, която го жени и прокужда от планините, на пазара в Пловдив той се вслушва в говора на различните търговци и чака да чуе родния си език с голямо вълнение. Той не знае, че младата му жена е родила син. Когато този син навършва пълнолетие – тръгва и намира баща си за да го попита кой ще плати данъка – бащата или сина. Адем няма друг избор освен да се върне в родното си село. Така той никога не научава, че Враница му ражда син. Но именно тук авторката показва, че нещо се е променило все пак за изминалите 20 години – католическия свещеник в родното му село монсеньор Дода Герге е успял да убеди враждуващия род да се откаже от безсмислената смърт. Адем остава жив, но живее самотно в родния си дом.

Не по малко интересни са и другите герои в романа – Рабието, която е като един от пощальон между героите и от чийто поглед нищо не убягва. Но когато е необходимо тя се грижи всеотдайно за съгражданите си. Това е показано особено силно при раждането

на детето на Враница. Тя е много мъдра – знае как да постъпи във всяка ситуация, да отдели дребното от голямото. Юлия Петровна Ермолаева – потомка на руско дворянско семейство, завършила акушерство в Русия, готова също да се притече на помощ на всекиго – един ангел, от тази порода благородни същества, които сякаш не са за този свят. Именно с нея се сприятелява Враница, сякаш има нужда от един такъв ангел, който да я напътства и успокоява. Внимание заслужава и нейният баща – Пьотър Михайлович Ермолаев, известен като дядо Пека, който макар и да е бил военен инженер, си е един актьор по душа, обича изкуството и му служи безрезервно. Предприема пътуване до Рилския манастир и започва да прави макети на старината, които продава на поклонниците. Доброта струи от него, приканва и други свои сънародници да се преселят от Перник и София в това райско място, което са открили с дъщеря си. Бих казала, че много точно авторката е усетила психиката на руските емигранти – дворяни, известни като „излишни хора“/ по думите на Белински/, които не могат да се борят, а само да съзерцават живота около тях. Дядо Пека сам слага край на живота си, когато разбира, че синът му е тръгнал срещу Русия.

Специално внимание заслужават и още два женски образи в романа – на старата свекърва на Враница – Милтана и на госпожа Йордана. Първата като носител на най-консервативните патриархални черти на българката, една преродена Султана Глаушева, която не се поколебава да изгони бездетната си снаха след смъртта на единствения си обичан син. Но когато Враница ражда и се налага да бъде преместена при нея – тя го прави с ясното съзнание, че не може да се живее само със сенките на мъртвите, а на новия живот трябва да се даде шанс. Така къщата ѝ ще бъде спасена от тишината. И този внук ще замести неродения син от собствената ѝ кръв. Постигание за Асиова е и образа на госпожа Йордана – една разкрепостена жена, приела протестантската вяра, жена която се ползва с доверието на целия град, културна и обичаща по християнски близките и съгражданите си. Нейният живот е като една приказка – когато човек живее в Божиите правила му се дава благодат за всичко. Нея избира Рабието като парламентър за визита

при Милтана да приеме обратно снаха си и детето ѝ за да живеят при добри условия.

Едва ли бихме могли да изброим всички проблеми и герои на този роман. И мисля, че не е необходимо. Но трябва специално да открием чудесния език, на който е написан. Следващ народната традиция, той е в пълен унисон с тематиката на книгата. Мисля си, че който би искал да изследва симбиозата между фолклор и лично творчество има един чудесен материал в творчеството на тази авторка. Нейният дар на разказвач е несъмнен, тя владее езика и нарацията до съвършенство, включително и начина по който проследява бъдещата съдба на героите си. За да направи това, тя използва един много оригинален подход – запознава ни накратко със съдбата на героите и добавя израза „но това още не беше се случило“. Това предава една безкрайна и пределна автентичност, нещо много трудно постижимо в художествената литература.

Сега, когато България е пълноправен член на Европейския съюз, когато отделните страни и народи вървят по пътя на доказване на единството на културите си в тяхното многообразие, си мисля, че подобни книги като романа на г-жа Бойка Асиова за сетен път доказват, че ние българите се връщаме там, където изконно сме били – в културна Европа. Защото героите в книгата ѝ – хора толерантни, уважаващи себе си и другите, са носители на европейските и общочовешките ценности.

В този смисъл за мен Бойка Асиова е един от най-стойностните ни съвременни писатели. Автор на книги с публицистика, документалистика, проза. Такива са сборниците с разкази „Мъжко може“ и „Лудовица“, романите „Яловата вдовица“, „Вълчицата излиза привечер“ и др. Романът „Яловата вдовица“ вече е преведен на немски и турски език.

Романът „Роден на Великден“ на Бойка Асиова не ни изненадва. Той отново ни връща в „красивата долина“, където се срещаме с жителите ѝ. Рабието е разтревожена, че възрастната ѝ съседка бере душа няколко дни и не може да си иде спокойно от този свят, а се мъчи нечовешки. Идва ѝ наум благородно да излъжат умиращата жена, че нейния внук Липето/Филип/ се е върнал. Жената не вижда и не разбира измамата. Така душата ѝ напуска тялото,

успокоена, че е дочакала внука си. После Рабието пита свещеника дали това е грях и той я успокоява, че не е, защото са помогнали на старицата в пътя ѝ в отвъдното.

След тази прелюдия Б.Асиова ни запознава с интересния живот на Филип Благов/ф/, внук на старицата. Останал е сирак от Илинденско-преображенското въстание от 1903 г., баща му е бил убит и майка му е мъртва. В тяхното градче идва ирландския благородник и филантроп Пиърс О Махони. Той взема със себе си Филип да го отгледа и възпита в сиропиталището му в София. Той отваря още едно сиропиталище в Битоля и се грижи за сираци от въстанието. Авторката ни запознава със семейството на татко Махони, дошъл в България през Цариград с жена си. Прави ни съпричастни на неделните служби, на които води децата, облечени в дебърска носия, в православния храм. Така те израстват под неговото крило и се подготвят за живота. Пиърс О Махони не е единственият британски благородник, който помага и обича българите. Писателят В.Караманчев споменава като българолюбци в книгата си „Брашнен чувал“ лорд Гладстон, лейди Емили Странгфорд – благодетелка на Батак, Перущица и Брацигово след Априлското въстание от 1876 г., кореспондента на „Таймс“ Макгахан, журналиста Джеймс Баучер, също кореспондент на „Таймс“, погребан зад стените на Рилския манастир и увековечен в картината на Мърквичка „Ръченица“, майор Франк Томсън, а в ново време писателката Мерсия Макдермот. Всички те идват в България не по заповед на английската корона, а като доброволци и филантропи.

Филип Благоф има кръщелно свидетелство, в което пише, че е роден на Великден. Израства като старателен ученик и дори има предложение да стане богослов и да израсне в църковната йерархия лично от цар Фердинанд. Но момчето отказва, защото иска да учи медицина. Татко Махони го отвежда в ирландския колеж Тринити, където завършва и става лекар. Специализира специалност „уши, нос и гърло“. Започва работа при ирландски лекар, който го експлоатира. По това време се влюбва в Лаура, жени се за нея, въпреки несъгласието на майка ѝ. Лаура е католичка и изцяло вярва на отец Дъфи, който се вмесва в интимния им живот. Любовта между мъжа и жената, според него, е само за създаване на поколение

ние. Ражда се дъщеря му Морийн. Филип специализира и офталмология. Като чужденец му е трудно да намери работа и пътува с жена се чак до Австралия, но и там не намира. Връща се обратно в Англия. След това пътуват до Египет и остров Кипър. В Египет се запознава с Даниел, човек от хотелиерския бизнес, както и с дъщеря му Лора. Заедно с тях посещава много държави в Африка. През цялото време лекува отделни пациенти, но лекарската му практика процъфтява, когато заминава да живее в Кения. Психологически вярно авторката описва запознанствата на д-р Благоф с много хора, неговите житейски и професионални контакти. Изключително правдиво са описани природата и нейните забележителности в Африка, сякаш авторката ги е посещавала и живяла там. Филип Благоф загубва жена си Лаура, а по-късно и втората си съпруга Лора. От нея има дъщеря Людмила. Жени се за трети път. В Кения той създава Дружество за приятелство със СССР, защото никога не забравя славянските си корени. По-късно се връща в Европа и решава да посети родината си. Тя вече е променена. Отива в „красивата долина“, среща се с единствената си оцеляла от въстанието сестра и своите близки. Среща се и с Враница – „яловата вдовица“, също възпитаница на татко Махони, с която се наричат побацими. Романът завършва с тъгата на главния герой, че ходейки по света, толкова късно се връща в България.

Такъв е този космополитен сюжет, който не пропуска отделните моменти от живота на Филип. Навсякъде, преди да отиде в Кения, където потърси работа, хората прочитат, че не е британски поданик, а чужденец. Голямо постижение за авторката са разсъжденията на Филип защо татко Махони създава сиропиталищата? Дали и той не е научил нещо от освободителните борби за Македония, които знания да приложи в борбата за независимост на родната му Ирландия. С грижите си за Филип му осигурява интересен и ползотворен живот на космополит. И все пак в края на романа той се връща в родината си. Авторката е разделила отделните части на книгата си по думи на библейска молитва: „...помилуй нас...“, „... да бъде Твоята воля...“, „...и не въведи нас в изкушение...“, „...в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка...“, „Дойдете да се покаем!“. В последната шеста част

на книгата „...човека по свой образ“ са поместени стари фотографии от архива на авторката на героите и техните прототипи в книгата, които образи оживяват пред нас. И в този роман авторката пише на хубав български език, който се помни от читателите. Отбелязвам изрично думата поднебие, с която се обозначава родния край на Асиова, а иначе означава онова пространство, което виждаме като вдигнем очи нагоре към небето. И още много други...

Чрез живота на своя герой авторката ни прави съпричастни към големите събития в света по времето на романовото действие, показва ни интересни места и хора, обогатява познанието ни за ХХ столетие.

Сюжетите в романите на Бойка Асиова спокойно могат да бъдат припознати за хроника на случваемостта, т.е. героите на романите са естествени фигури на историята. Въпреки това, или поради това, при нашето възприятие те се актуализират в реални персонажи, дообогатени от визията на писателката и собствената ни представа за тях. История или фикция са романите на Бойка Асиова? Както писателката сама подчертава, историята в тях е основна, тя е канавата на събраните случвания. Останалото – това, което надскача чистото историческо досие и превръща познавача на хрониките във философ и творец, е талантливото изграждане на фигури – образи на колективния спомен, такива чрез които миналото оживява в бъдещето, историята се превръща в култура, а ние самите – в очевидци и посредници на света около нас и нашата родност.